

כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען

כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחוקתיים לא תלכו: את משפטי תעשו ואת חוקתי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלהיכם: ושמרתם את חוקתי ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם אני ה': (פרק יח פסוקים ג-ה, פתיחה לפרשת עריות)

אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם: ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את ישביה: ... ושמרתם את משמרתתי לבלתי עשות מחקות התועבת אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם: (פרק יח כד-ל, סיום פרשת עריות).¹

ויקרא רבה פרשה כג סימן ז – בכנען כמו במצרים

אמר ר' ברכיה: אמר הקב"ה למשה: לך אמור להם לישראל: בני, כשהייתם במצרים הייתם דומים כשושנה בין החוחים. עכשיו אתם באים לארץ כנען היו דומים לשושנה בין החוחים. היהרו שלא תעשו לא כמעשי אלו ולא כמעשי אלו. לפיכך משה מזהיר לישראל ואומר להם: "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחוקותיהם לא תלכו".²

ויקרא רבה פרשה כג סימן ב – קשה היה ללקוט את השושנה

רבי אליעזר פתר המקרא³ בגאולת מצרים. מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים היא קשה על בעלה ללוקטה, כך היתה גאולתן של ישראל קשה לפני הקב"ה ליגאל. זהו שכתוב: "או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי" (דברים ד לד) - אלו ערלים ואלו ערלים, אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית, אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים. אם כן, לא הייתה נותנת מדת הדין לישראל שייגאלו ממצרים לעולם!⁴ אמר ר' שמואל בר נחמני: אילולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא נגאלו ישראל לעולם.⁵

ויקרא רבה פרשה כג סימן ט – אין ארץ אפיים לזנות

תני רבי חייא: למה "אני ה'" - כתוב שתי פעמים⁶: אני הוא שפרעתי מדור המבול ומסדום וממצרים, ואני עתיד ליפרע ממי שהוא עושה כמעשיהם ... אמר רבי שמלאי: כל מקום שאתה מוצא בו זנות, אנדרלמוסיה באה

¹ שלש פעמים "אני ה' ". דברים פשוטים וברורים: אתם בני ישראל לא תדרדו לפריצות ולשחיתות המינית של המצרים שמשם באתם מחד גיסא ושל הכנענים שלשם אתם הולכים מאידך גיסא. זאת תהיה הייחודיות והמוסריות שלכם. ונראה שגם הקשר לפרשת נח בה גילה כנען את ערוות אביו ע"י העמדת שם (עם ישראל) כנגד חם (מצרים וכנען), מתבקש מהפסוקים עצמם ללא צורך בדרשות רבות.

² מדרש זה מוסיף לפסוקי המקרא את הדימוי של "שושנה בין החוחים" ומעצים בכך את הייחודיות שמצופה מעם ישראל אל מול הסביבה הגויית. בדומה למדרשים רבים על "שושנה בין החוחים" (ויקרא רבה פרשה כג בה אנו עוסקים, שיר השירים רבה ועוד), גם מדרש זה הוא ביסודו חיובי, ואומר: כמו שנזהרתם ושמרתם והייתם "מצויינים" במצרים – ראו המדרשים בזכות מה נגאלו ישראל ממצרים בדברינו **ארבעה מי יודע** בפסח, כך היו גם זהירים ומצויינים בארץ כנען. ובהקשר של עריות יש "שושנה" גם משמעות נוספת של שמירה על הלכות נידה. ראו "כשושנה אדומה ראית", בסיפור על יכניה מלך יהודה שהיה בכלא של נבוכדנצר ושמירעם, אישתו של נבוכדנצר, התערבה למענו (ויקרא רבה בפרשתנו, סוף פרשה יט).

³ את הפסוק: "כשושנה בין החוחים".

⁴ הדוגמאות שמביא הדרשן, בפרט בלורית וכלאיים, מכוונות אולי יותר לדורו מאשר ליוצאי מצרים, אבל מדרשים רבים מציגים שבני ישראל היו שקועים במ"ט שערי טומאה ועובדי עבודה זרה במצרים (ראו דברינו **משכו וקחו לכם** בפרשת בא וכן **לקחת גוי מקרב** **גוי** בפרשת ואתחנן). ומכולם, בחרנו במדרש זה משום שהוא דורש את "שושנה בין החוחים", אך הפעם לא כל כך בשבחה של השושנה, שכבר לא ניכר ההבדל בינה לבין הקוצים. הייחודיות המוסרית של עם ישראל איננה תמיד מובטחת.

⁵ כך הוא במקבילות רבות, כגון: שיר השירים רבה פרשה ב, פסיקתא רבתי פסקא טו, כולם על יציאת מצרים. אבל ברות רבה פתיחתא א, בתקופת השופטים, שרי אומות העולם הם שמקטרגים: "אלו עובדין עבודת כוכבים ואלו עובדין עבודת כוכבים, אלו גלו עריות ואלו גלו עריות, אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים, אלו יורדין לגן עדן ואלו יורדין לגיהנם?", ותשובת הקב"ה, לאחר שסניגורם של ישראל - הוא מיכאל - השתתק, היא: "בצדקה שעשיתם את עולמי על שקבלתם את תורת, שאילו לא קבלתם את תורת הייתי מחזיר אותה לתוהו ובהו". ויש עוד דרשות על "הללו והללו", "אלו ואלו", שיש להקדיש להם דף מיוחד.

⁶ "אני ה' " מופיע שלוש פעמים, "אני ה' אלהיכם" - שתי פעמים. וראו דברי ר' ישמעאל בתחילת המדרש שם על "אני ה' איני". אם לא תעשו כמעשה מצרים וכנען - "אני ה' אלהיכם" ואם תעשו כמעשיהם - "אני ה' אלהיכם".

לעולם והורגת טובים [יפים] ורעים.⁷ ... ר' עזריה בשם רבי יהודה ברבי סימון ור' יהושע בן לוי בשם בר קפרא: מצינו שעל הכל הקב"ה מאריך רוחו חוץ מן הזנות. ויש לו מקראות הרבה ...⁸

ספרא (תורת כהנים) אחרי מות פרשה ט – חוקות כנען השלייים והחיוביים

ר' יוסי הגלילי אומר: אחר שהכתוב שוקל מעשה ארץ מצרים כמעשה ארץ כנען ומעשה ארץ כנען כמעשה ארץ מצרים, מפני מה זכו הכנענים לישב בארצם ארבעים ושבע שנים? שנאמר: "וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים". אלא בשביל שכר שכבדו את אברהם אבינו שאמרו לו: "שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו". בני אדם שכבדו את אברהם אבינו זכו לישב בארצם שבע וארבעים שנה.⁹ ...

"ובחוקותיהם לא תלכו" יכול לא יבנו בנינות ולא יטעו נטיעות כמותם?¹⁰ תלמוד לומר: ובחוקותיהם לא תלכו, לא אמרתי אלא בחוקים החקוקים להם ולאבותיהם ולאבות אבותיהם. ומה היו עושים? האיש נושא לאיש והאשה לאשה, האיש נושא אשה ובתה והאשה ניסת לשנים לכך נאמר: "ובחוקותיהם לא תלכו".¹¹

ספרא אחרי מות פרשה ט ד"ה פרק יג – תורה אוניברסלית

היה רבי ירמיה אומר: אתה אומר, מנין אפילו גוי ועושה את התורה הרי הוא ככהן גדול? תלמוד לומר: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם". וכן הוא אומר, "וזאת תורת הכהנים והלוויים וישראל" לא נאמר כאן, אלא "וזאת תורת האדם ה' אלהים".¹² וכן הוא אומר, "פתחו שערים" - "ויבא כהנים ולויים וישראלים" לא נאמר, אלא "ויבא גוי צדיק שומר אמונים". וכן הוא אומר, "זה השער לה' " - "כהנים לוויים וישראלים" לא נאמר, אלא "צדיקים יבאו בו". וכן הוא אומר: "רננו" - "כהנים לוויים וישראלים" לא נאמר כאן, אלא "רננו צדיקים בה' ". וכן הוא אומר: "הטיבה ה' " - "לכהנים ללוויים וישראלים" לא נאמר כאן, אלא: "הטיבה ה' לטובים". הא אפילו גוי ועושה את התורה הרי הוא ככהן גדול.¹³

"את משפטי תעשו" - אלה הדברים הכתובים בתורה שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן, כגון: הגזלות והעריות ועבודה זרה, וקללת השם ושפיכות דמים. שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן. ואלו שיצר הרע משיב עליהם

⁷ מדרש זה מצטרף לכאורה למדרש הראשון וממשיך את פשט הפסוקים. אלא שדא עקא, הדגש על עריות וזנות שאינם "עוד מצווה", אלא משהו יסודי ביותר שהוא בבסיס הקיום החברתי הכלל-אנושי וגם הטובים והיפים לא יימלטו אם הסביבה היא מושחתת; דגש זה מעורר מחשבה שאולי אזהרות וציוויים אלה הם אוניברסליים ואינם ייחודיים רק לעם ישראל "ויש לו מקראות הרבה", כולל תוכחות רבות של נביאי ישראל.

⁸ כאן מביא המדרש את זנות "בני האלהים ובנות האדם" של סוף פרשת בראשית ואת מעשה לוט ובנותיו בפרשת וירא, וכנגדם את יוסף שלא חטא בזנות. ואנו נשלים את המקראות בדברינו **שיטים של זנות** על בנות מואב בפרשת בלק ערב הכניסה לארץ. אבל נראה שהביקורת הקשה ביותר היא משום שאחד מארבעה הדברים שבני ישראל שמרו במצרים, ובזכותם נגאלו, היא הקפדה על איסורי עריות. ראו הדרשות על "גן נעול אחותי כלה", כגון: שיר השירים רבה פרשה ד ופסיקתא דרב כהנא פיסקא יא, במדבר רבה כ כב.

⁹ משום שהטענה נגד עריות ופריצות היא טענה מוסרית כלל-אנושית, אי אפשר להתעלם מצדדים חיוביים שיש גם לאנשים כאלה. בפרט כאשר המעשה החיובי (מתן כבוד, דרך ארץ שקדמה לתורה) הוא כלפי אברהם שהוא "אב המון גוים" ובעצמו מכבד אפילו את אנשי סדום. וכך גם ערכים אנושיים כלליים של בנייה ונטיעה - יישובו של עולם - שבפיסקה הסמוכה.

¹⁰ בנייה ונטיעות אינם דברים של מה בכך. ראו ויקרא רבה כה ג: "ר' יהודה בר' סימון פתח: אחרי ה' אלהיכם תלכו (דברים יג, ה). וכי אפשר לאדם לבשר ודם להלך אחרי הקב"ה? ואתה אומר: ובו תדבקון (שם יג, ה), וכי אפשר לבשר ודם לעלות בשמים ולהידבק באש? אלא מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה, שכתוב: ויטע ה' אלהים גן בעדן (בראשית ב, ח). אף אתם, כשאתם נכנסין לארץ ישראל, לא תתעסקון אלא במטע תחילה: כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל". מדרש זה הוא בסוף פרשת קדושים אשר במרבית השנים מחוברת לפרשת אחרי מות. הקשר בין פרשת עריות שבסוף אחרי מות לבין בניין ארץ ישראל ונטיעותיה שבסוף פרשת קדושים, איננו אפוא מקרי.

¹¹ כיון שלעיתים קרובות (מדד) עושים שימוש בפסוק זה באופן גורף על "חוקות הגוים", כדאי לזכור מדרש זה.

¹² שמואל ב' ז' יט' בתפילת דוד כאשר נתן מבשר לו שלא הוא יבנה בית המקדש. ועל הקשר של עניין זה לפרשתנו וענייננו, הן במילה "אדם" והן במילים "ה' אלהים", יש הרבה מה לשאול ומה לדרוש וחבל שאי אפשר לשאול את ר' ירמיה למה בדיוק התכוון. ראו שמואל ב' שם.

¹³ מדרש זה הוא ללא ספק בית אב לגישה האוניברסלית \ הומניסטית של חז"ל, אבל כאן נראה כהעצמת הריחוק מדברים שכל אדם באשר הוא יודע שהם מכווערים. ההכרה ב"גוי" המוסרי בולטת לא רק על רקע עושר ומגוון הפסוקים שהמדרש מביא ("גוי צדיק", "לטובים", "שומר אמונים" וכו'), אלא בעצם המיקום שלו בלב פרשת עריות. בים הפסוקים הפותחים וחותמים את פרשת עריות, שבה מצווים בני ישראל להיות שונים מסביבתם הגוית (ישראל כנגד מצרים וכנען, שם כנגד חם), צד את עינו של ר' ירמיה דווקא הפסוק: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם". גישה זו היא אולי מהפכנית לעומת פשט המקרא, אבל לא מול מדרשים אחרים, כולל מדרשי הלכה שלומדים מהפסוק הזה מחד גיסא את ההלכות של פיקוח נפש, ומאידך גיסא את הסיבות מדוע שפיכות דמים ועריות אינם נדחים מפני פיקוח נפש (ראו רש"י סנהדרין עד' ע"א "סברא הוא"). ולפי ר' ירמיה, לפחות, נראה שפשוט הוא שדין ייחודי ואל יעבור בשפיכות דמים ועריות חל גם גוי. אך לא כל המדרשים מסכימים עם גישתו האוניברסלית של ר' ירמיה וגם בספרא שבפרשתנו יש דעות אחרות. וגם במקבילות למדרש זה, בסנהדרין נט' ע"א ובבא קמא לח' ע"א הגישה כבר קצת מרוכנת.

ואומות העולם עובדי ע"ז משיבין עליהם, כגון: אכילת חזיר ולבישת כלאיים וחליצת יבמה וטהרת מצורע ושעיר המשתלח...¹⁴

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) פנחס בן יאיר עמוד 481 – מי אוחז במי

"כי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נתן לכם לאחזה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם" (ויקרא יד לד) - מה היא "לאחזה"? אמר להם: מתחילה, מפני שהיתה הגזירה זו עליכם שתשעבדו בארץ מצרים, מה כתיב שם: "וישב ישראל בארץ מצרים ויאחזו בה" (בראשית מז כז) - הארץ היתה אוחזת בהם ותופסת אותם, ואילו היה מבקשים לצאת מתוכה קודם לכן לא היו יכולים עד שבא הקץ שהם חייבין. לפיכך כתיב: "ויאחזו בה" - כאדם שאוחז בו בעל כורחו. אבל כיון שבאו לארץ כנען, אמר להם הקב"ה: לא תהיו סבורים שאתם נאחזים בה ויש עליכם עוד שעבוד אחר, חייכם ברשותכם היא. אתם אוחזים ותופסים אותה, היזהרו בכם פן תחרב הארץ ממעשיכם הרעים. ונתתי נגע צרעת...¹⁵

שבת שלום
מחלקי המים

¹⁴ זהו אחד המקורות הראשיים להבחנה בין מצוות שכליות למצוות שמעיות (רמב"ם, ספר החינוך ועוד). בראש רשימת המצוות השכליות, שכל אדם באשר הוא אדם צריך להבין מעצמו, נמצאות גזילה ועריות. מעניין שעבודה זרה גם היא נמנית במצוות השכליות – והיעלמות הפגאניזם לאורך ההיסטוריה תוכיח. מעניין גם שאומות העולם שטוענות נגד המצוות השמעיות מכונות ע"י הדרשן "אומות העולם עובדי עבודה זרה" ... וזה כבר מעבר לענייננו הפעם.

¹⁵ מקור מדרש זה הוא בראשית רבה (תיאודור-אלבק) כ"י וותיקן פרשת ויגש פרשה צה: "וישם אותה יוסף וגו' וישב ישראל בארץ מצרים וגו' - הכה אתמר ויאחזו בה ולהלן אתמר אשר אני נתן לכם לאחזה (ויקרא יד לד)! אלא, כן ארעה צרתון למגבי שטרה מינהון לפיכך הוא אומר: ויאחזו בה. ברם להלן: אשר אני נתן לכם לאחזה, אם זכיתם לאחזה ואם לאו אתם גולים ממנה". ראו נוסח גם במדרש תדשא פרק יז. הדרשן מעמת את "ויאחזו בה" של בני יעקב בארץ מצרים (לאחר שאמרו לפרעה: "לגור בארץ באו עבדיך"), בסוף פרשת ויגש, עם "לאחזה" ו"ארץ אחוזתכם" בפרשת מצורע בדין צרעת הבית. ראו דברינו [צרעת הבית](#) שם. בארץ מצרים, אולי בכל גלות, הארץ אוחזת בעם, עד שייגיע הקץ, עד שייגבה השטר. בארץ ישראל, היא ארץ כנען, העם צריך לאחז בארץ, לתפוס אותה. היא ברשותו ולא הוא ברשותה. אך דא עקא, שרשות זו היא על תנאי. אם לא יהיה העם נאמן למצוות הארץ, אם לא יאחז בה כראוי, אם ינהג כמעשה הכנענים אשר גרו בה לפניו, יבוא נגע הצרעת.